

Agnieszka Wysocka

Otoczenie kościoła Ojców Misjonarzy – z dziejów urbanistyki Bydgoszczy 1920-1939

słowa kluczowe: urbanistyka, architektura kościelna, Bydgoszcz

Bez górującej nad miastem ogromnej kopuły kościoła pw. św. Wincentego à Paulo trudno wyobrazić sobie Bydgoszcz. Jasno tynkowane skrzydła założenia zdają się zagarniać przestrzeń i zapraszają mieszkańców położonych w sąsiedztwie dzielnic: Sielanki, Skrzetuska i Bielaw do monumentalnego wnętrza. Kościół ma interesującą historię, która została przez badaczy architektury i dziejów miasta dokładnie przeanalizowana¹. Przywołajmy więc tylko najważniejsze fakty z jego przeszłości. W 1923 roku, czyli od momentu osiedlenia się w mieście księży misjonarzy, rozpoczęły się prace nad wzniesieniem ogromnej świątyni – miała stanowić wotum wdzięczności za powrót Pomorza do Polski i jednocześnie upamiętniać 300-lecie powstania zgromadzenia. Jej projekt wykonał poznański architekt Adam Ballenstaedt². Plany były gotowe w 1925 roku i od razu na rozległym placu przy Al. Ossolińskich, подарowanemu zgromadzeniu przez miasto, przystąpiono do budowy. Adam Ballenstaedt zaproponował, by kościół wzniesiono w stylu neoklasycystycznym i neobarokowym. Wnętrze miało być echem rzymskiego Panteonu. Rotundę kościoła ujmują z dwóch stron od wschodu i od zachodu skrzydła klasztoru. Do końca lat 30. XX wieku doprowadzono budowę

¹ Bydgoszcz, *Studium historyczno-konserwatorskie. Śródmieście*, pod red. Bogny Derkowskiej-Kostkowskiej, cz. 8, t. 7, Bydgoszcz 1999, maszynopis w zb. MKZ w Bydgoszczy; Zbigniew Sroka, *Z dziejów parafii i kościoła św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy (1924-1975)*, „Nasza Przyszłość”, t. 53, 1980, s. 133-272 [tamże pełen wykaz literatury i źródeł pomocniczych].

² Adam Ballenstaedt (1880 w Poznaniu -1942 w Krakowie), studiował na Politechnice w Charlottenburgu (dziś Berlin) i w Karlsruhe, w latach 1909-1918 prowadził biuro architektoniczne w Mannheim, w 1918 r. wrócił do Poznania, autor wielu projektów kościołów, budynków użyteczności publicznej, domów mieszkalnych, zob.: Marek Rezler, *Sylwetki zasłużonych poznaniaków. Biogramy historyczne*, [w:] *Wielka Księga Miasta Poznania*, Poznań 1994, s. 729.

do stanu surowego zamkniętego. Po II wojnie światowej kontynuowano prace przy wystrój wnętrza, realizowane według projektu Wiktora Zina³. Ceglana elewacja doczekała się prac tynkarsko-sztukatorskich dopiero pod koniec XX wieku, w 1997 roku papież Jan Paweł II ogłosił kościół bazyliką mniejszą, choć zwyczajowo bydgoszczanie tak właśnie – bazylika – o kościele mówili (il. 1).

1. Kościół pw. św. Wincentego à Paulo w Bydgoszczy. Fot. autorka, 2012 r.

Obiekt stanął w bardzo interesującym punkcie. Spinał północno-wschodnie obrzeża Śródmieścia z włączonymi w granice miasta w 1920 roku przedmieściami. Od strony zachodniej prowadziła do niego wytyczona w 1900 roku ulica ks. R. Markwarta, obsadzona platanami, od strony południowej, wzdłuż wschodniej granicy i od strony północnej do kościoła wiodły Aleje Ossolińskich – wytyczone w 1901 roku i od razu zaakcentowane w części północnej plantami ze szpalerami dębów (od 1936 roku południową część alei przemianowano na ulicę M. Piotrowskiego), od strony wschodniej teren ograniczała bocznic kolejowa doprowadzona do Rzeźni Miejskiej i Fabryki Oscara Robinsona Bacon Export Gniezno.

Teren, gdzie wzniesiono w okresie międzywojennym kościół pw. św. Wincentego à Paulo był przedmiotem zainteresowania planistów jeszcze przed wybuchem I wojny światowej. Obszar na wschód od ulicy Gdańskiej był dość luźno zabudowany, ale stworzono tu czytelną siatkę ulic prowadzących na te tereny od głównej

³ Wiktor Zin (1925 w Hrubieszowie-2007 w Rzeszowie), studiował w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, profesor architektury Politechniki Krakowskiej, główny architekt Krakowa (1958-1964), Generalny Konserwator Zabytków (1977-1981), popularyzator polskiej architektury i sztuki (autor programów telewizyjnych „Piórkiem i węglem”), autor wielu projektów architektonicznych i konserwatorskich, zob. strona oficjalna: www.wiktorzin.com (dostęp: 13.11.2013).

arterii Śródmieścia – od północy dzisiejsze Al. A. Mickiewicza, dalej w kierunku południowym: dzisiejsza ul. J. Słowackiego i w jej przedłużeniu ul. M. Kopernika oraz dzisiejsza ul. Z. Krasieńskiego w przedłużeniu ul. ks. R. Markwarta. Obszary zostały poddane wnikliwej analizie w „Generalnym planie zabudowy miasta Bydgoszczy”, przygotowanym przez Josepha Hermanna Stübgena⁴ na prośbę bydgoskiego magistratu. Plan był gotowy w lipcu 1915 roku, zawierał oprócz szczegółowych planów objaśnienia dotyczące wschodniej części miasta oraz gmin Skrzetusko i Bielawy⁵. Wojna przerwała śmiało założenia urbanistyczne. Po 1920 roku Bydgoszcz, już na powrót w granicach II Rzeczypospolitej, rozwijała się bardzo dynamicznie. W latach 20. i 30. XX wieku powstały dwa najważniejsze kompleksowe projekty urbanistyczne dla miasta. Pierwszy w 1926 roku przygotował inżynier architekt Bogdan Raczkowski, kierujący Wydziałem Budownictwa bydgoskiego magistratu⁶. Było to ogromne wyzwanie, ponieważ w 1920 roku włączono w granice miasta szereg przedmieść. „Program rozbudowy Bydgoszczy na czas 1926-1936” gotowy w 1926 roku skupiał się głównie na wspieraniu prywatnych inicjatyw budowlanych i wskazaniu terenów pod zabudowę⁷. Dwa lata później magistrat zatrudnił warszawskiego urbanistę Stanisława Filipkowskiego⁸,

⁴ Joseph Hermann Stübgen (1845-1936), urbanista niemiecki, działający na przełomie XIX i XX wieku, absolwent Berlińskiej Akademii Budowlanej, którą ukończył w 1870 r., miejski architekt Akwizgranu i Kolonii, kierował Komisją Rozbudowy Urbanistycznej Poznania, sporządził ponad 100 planów zabudowy miast, za generalny plan rozbudowy Wiednia otrzymał I nagrodę, więcej zob.: Oliver Karnau, *Hermann Josef Stübgen. Städtebau 1876-1930*, Vieweg, Braunschweig-Wiesbaden 1996.

⁵ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Akta miasta Bydgoszczy (dalej: Ak.m.B.), sygn. 817, *Allgemeiner Bebauungsplan der Stadt Bromberg, Nachträglicher Erläuterungsbericht zu dem Bebauungsplane für den Sulichen Teil des Stadtbezirks Bromberg, Und die Gemeindebezirke Bleichfelde Und Schröttersdorf*, Archiwum posiada część opisową, plansze znajdują się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy, więcej zob.: Daria Bręczewska-Kulesza, Agnieszka Wysocka, *Plany zagospodarowania Skrzetuska i Bielaw*, „Materiały do Dziejów Bydgoszczy i Regionu”, z. 10, 2005, s. 48-58; D. Bręczewska-Kulesza, *Wpływ nowych koncepcji przestrzennych na plany zabudowy prowincjonalnych ośrodków miejskich na początku XX wieku na przykładzie Bydgoszczy*, [w:] *Polis-Urbs-Metropolis, Materiały LIX Ogólnopolskiej Sesji Naukowej SHS. Lublin, 25-26 listopada 2010*, pod red. Lechosława Lameńskiego i Elżbiety Błotnickiej-Mazur, Warszawa 2011, s. 175-190.

⁶ Bogdan Raczkowski (1888 Poznań-1939 Bydgoszcz), absolwent Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej, od 1921 r. kierownik Urzędu Budownictwa Naziemnego w Bydgoszczy i wiceprzewodniczący Komitetu Rozbudowy Miasta Bydgoszczy, projektant wielu budynków mieszkalnych, użyteczności publicznej i planów urbanistycznych dla Bydgoszczy, zob.: A. Wysocka, *Bogdan Raczkowski (1888-1939) – architekt i urbanista międzywojennej Bydgoszczy*, [w:] „Kronika Bydgoska”, t. 25 (2004), Bydgoszcz 2005.

⁷ APB, Akta miasta Bydgoszczy 1920-1939 (dalej: A.m.B. 1920-39), sygn. 823, *Program rozbudowy Bydgoszczy na czas 1926-1936*.

⁸ Stanisław Filipkowski (1896 Nowe Sęciny-1964 Warszawa), absolwent Wydziału

dając mu zadanie wytyczenia strefowego planu zabudowy dla Bydgoszczy⁹. Oba plany polskich architektów zachowały zasadniczo pomysł H. Stöbbena na stworzenie na terenie Bielaw i Skrzetuska dzielnic mieszkaniowych otoczonych zielenią. Stanowiły one przez cały okres międzywojenny bazę pod plany szczegółowe.

Zanim wbito w ziemię pierwsze łopaty pod fundamenty kościoła, w tej części miasta dominowały budynki użyteczności publicznej i szkoły: przy pl. J. Weysenhoffa bryła Instytutu Rolnego¹⁰, przy ul. M. Kopernika Miejska Szkoła Realna¹¹, przy ul. S. Staszica Miejska Szkoła Obywatelska dla Chłopców¹², obie okazałe szkoły otrzymały elegancki kostium baroku wilhelmińskiego. W osi od strony południowej widoczny był kompleks Gazowni Miejskiej, wznoszony od 1958 roku nad brzegiem Brdy, uzupełniony o efektowny budynek administracyjny w 1905 roku. Również wzdłuż ul. Jagiellońskiej, po przeciwnej stronie niż gazownia, zwarty zespół zabudowy tworzyły obiekty Rzeźni Miejskiej. Z zabudowy mieszkaniowej w 1923 roku wspomnijmy o wytyczonej w 1912 roku dzielnicy ogrodzie, gdzie do wybuchu I wojny światowej stało kilka willi oraz kamienic wzdłuż dzisiejszej ulicy M. Piotrowskiego. To zabudowa mieszkaniowa, obok prac przy kościele, będzie w latach 20. i 30. XX wieku najbardziej zintensyfikowana. W styczniu 1925 roku magistrat Bydgoszczy uchwalił statut dotyczący sprzedaży parceli budowlanych położonych na terenach Bydgoszczy należących do gminy¹³. Działki na terenie Sielanki bardzo szybko znalazły nabywców i systematycznie je zabudowywano jedno-, dwu- lub wielorodzinnymi willami. Wzdłuż Al. Ossolińskich w najbliższym sąsiedztwie wznoszonego kościoła powstała trzypiętrowa zabudowa (wysoki parter, dwa piętra i mieszkalne poddasze) otoczona zielenią ogrodów¹⁴. W latach 1923-1925 zabudowę ulicy M. Piotrowskiego uzupełniono

Architektury Politechniki Warszawskiej, w okresie międzywojennym wykonał szereg planów regulacji i rozbudowy miast, m.in.: Poznań, Gdyni, Radomia, zob.: Lech Kłosiewicz, *Warszawska Szkoła Architektury 1915-1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967, s. 239.

⁹ APB, Ak.m.B. 1920-39, sygn. 4212, tamże: objaśnienia projektów rozbudowy i regulacji miasta Bydgoszczy inż. arch. S. Filipkowskiego z września 1928 r.

¹⁰ Instytut Rolny (Kaiser Wilhelm Institut für Landwirtschaft) oddany do użytku w 1906 r. kompleks okazałych budynków utrzymanych w nurcie architektury malowniczym, zaprojektował berliński architekt Delius, zob.: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Akta budowlane miasta Bydgoszczy (dalej: Ak.b.m.B.), sygn. 5091.

¹¹ Miejska Szkoła Realna (Städtische Realschule) wzniesiona w latach 1905-1907, wg projektu berlińskiej spółki architektów Zaar&Vachl, zob.: APB, Ak.b.m.B., sygn. 2891.

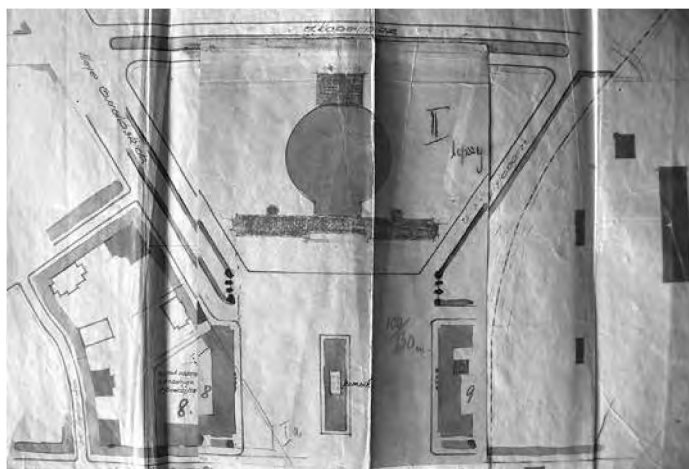
¹² Miejska Szkoła Obywatelska dla Chłopców (Städtische Bürgerschule) zbudowana w latach 1910-1912 wg planów Ottona Brecha, APB, Ak.b.m.B., sygn. 6405.

¹³ „Orędownik Urzędowy miasta Bydgoszczy”, bezpłatny dodatek do „Dziennika Bydgoskiego”, R. XXXXII; 1925, nr 7, s. 7-12.

¹⁴ O bydgoskiej Sielance zob.: Bogna Derkowska-Kostkowska, *O założeniu Sielanki – byd-*

o kamienicę czynszową pod numerem 13, sfinansowaną przez magistrat Bydgoszczy, kolejne 7 powstało w okresie 1932-1936. Najbardziej efektowną i dynamiczną formę otrzymała narożna kamienica u zbiegu ul. ks. R. Markwarta 22/24 i M. Piotrowskiego (projekt z 1933 r. arch. Jana Kossowskiego).

Aby kościół uzyskał odpowiednią oprawę w układzie urbanistycznym, Wydział Budownictwa Urzędu Miasta Bydgoszczy od 1927 roku przygotowywał szczegółowe plany zagospodarowania przestrzennego wokół założenia, prosząc jednocześnie Ojców Misjonarzy o ich wizję bezpośredniego sąsiedztwa świątyni. W piśmie z 1 marca 1927 r. czytamy: *Niniejszym prosimy o pilne przedłożenie nam projektu planu ukształtowania placu przed budującym się kościołem przy ul. Ossolińskich. (...) ponieważ chcielibyśmy wziąć ewentualnie projekt pod uwagę i uwzględnić [w planach zagospodarowania przestrzennego]*¹⁵. W październiku 1927 roku Uchwałą Komitetu Rozbudowy Miasta zdecydowano, iż wytyczony plac przed elewacją frontową kościoła, po wschodniej i zachodniej stronie zabudowany zostanie *domami piętrowymi, zwartymi*¹⁶.

2. Projekt autorstwa Bogdana Raczkowskiego (marzec 1930 r.),
ze zbiorów Archiwum Państwowego w Bydgoszczy

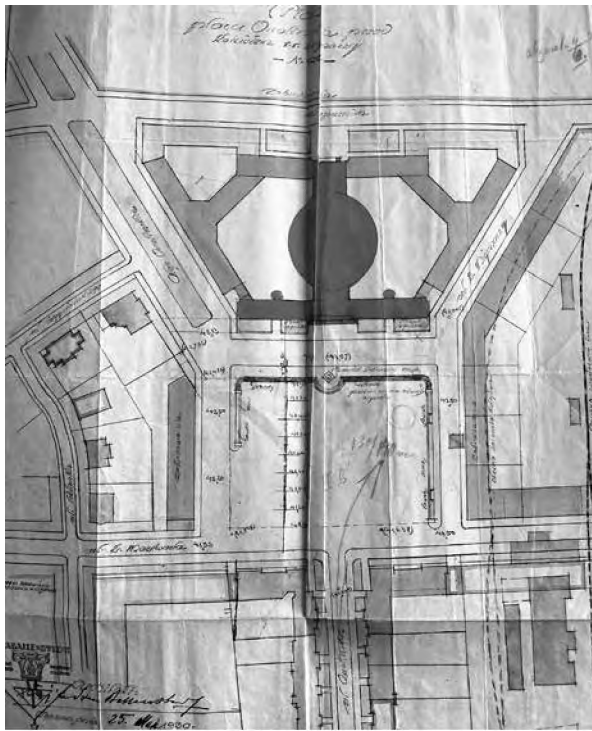
Z marca 1930 roku zachował się szczegółowy plan autorstwa Bogdana Raczkowskiego (il. 2). Pośrodku placu (100 x 130 m) projektant przewidział w osi północ-południe wydłużony, prostokątny teren zielony, z centralnym akcentem

goskiego miasta-ogrodu, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu” 1999, z. 4, s. 72-85; Agnieszka Wysocka, *Bydgoska dzielnica Sielanka – połączenie koncepcji urbanistycznej z początku XX wieku z architekturą dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Polis-Urbs-Metropolis, Materiały LIX Ogólnopolskiej Sesji Naukowej SHS, Lublin, 25-26 listopada 2010*, pod red. L. Lameńskiego i E. Błotnickiej-Mazur, Warszawa 2011, s. 191-203.

¹⁵ APB, Akta miasta Bydgoszczy 1920-1939 (dalej: Ak.m.B. 1920-39), Rozplanowanie otoczenia kościoła XX. Misjonarzy, sygn. 4272, pismo do Księży Misjonarzy od inż. B. Raczkowskiego.

¹⁶ J.w., uchwała Komitetu Rozbudowy Miasta z 1 października 1927 r.

– pomnikiem (nie sprecyzowano, jak wyglądać miałyby monument). Teren zielony usytuowany został na planie na osi ul. M. Piotrowskiego, obsadzonej po obu stronach drzewami. Bezpośrednio przylegający do założenia kościelnego teren obsadzony zostałaby (na wzór Al. Ossolińskich) od strony wschodniej i północnej zielenią. Ze względów estetycznych najbardziej wskazane było oddzielenie szpalerem drzew torów kolejowych po wschodniej stronie¹⁷. Plany przygotowane przez inż. architekta Bogdana Raczkowskiego zostały przekazane inżynierowi architektowi i urbanście Stanisławowi Filipkowskiemu, który obiecał, że *kształt placu i linie zabudowy sprecyzowane będą po opracowaniu planu szczegółowego w wielkiej skali*¹⁸.

3. Projekt autorstwa Adama Ballenstaedta (maj 1930 r.), ze zbiorów Archiwum Państwowego w Bydgoszczy

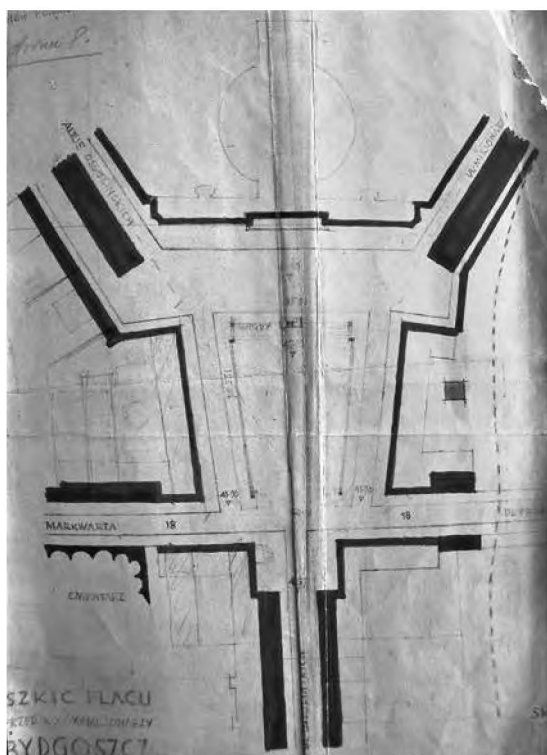
Również w maju 1930 roku swoją wizję terenu wokół obiektu sakralnego przedstawił projektant kościoła Adam Ballenstaedt (il. 3), prawdopodobnie poproszony o nią przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy. O ile oba projekty łączy rozległy plac przed elewacją frontową (u poznańskiego architekta prostokątny, rozwinięty w linii wschód-zachód, o wymiarach 130 x 140 m), o tyle jego zagospodarowanie i zabudowa w bezpośrednim sąsiedztwie świątyni jest zupełnie odmienna od planów inż. Bogdana Raczkowskiego. W tej koncepcji płyta placu

zostałaby zagłębiona w ziemi, dostępna byłaby dzięki umieszczonym od północy schodom. Na ich osi A. Ballenstaedt przewidywał łukowe wygięcie stopni

¹⁷ J.w.

¹⁸ J.w., pismo z 5 października 1928 r. S. Filipkowski do Komitetu Rozbudowy Miasta Bydgoszczy.

i akcent w postaci *pomnika lub wielkiego krzyża*¹⁹. Od wschodu i zachodu zaprojektowane zostały lawki. Po obu stronach placu – od wschodu i zachodu – zakładano zwartą zabudowę. Zupełnie odmiennie od koncepcji B. Raczkowskiego opracował A. Ballenstaedt bezpośrednie sąsiedztwo kościoła. Tu ze skrzydłami południowymi założenia klasztorne łączyć się miały ustawione pod kątem kolejne budynki klasztorne tworzące zwarty kompleks (wzdłuż Al. Ossolińskich i ul. ks. Misjonarzy (ob. ul. R. Berwińskiego), dodatkowo od strony ul. M. Kopernika (dzisiaj ten odcinek to ul. K. Szymanowskiego) ogromne założenie zamknąć miały skrzydła budynku przerwane portykiem kościoła. Monotonię tylnych budynków „rozbiły” dwa niewielkie prostokątne w obrysie tereny zielone. Powsta-

4. Projekt koncepcyjny Towarzystwa Urbanistów Polskich (marzec 1931 r.), ze zbiorów Archiwum Państwowego w Bydgoszczy

były na terenie należącym do Księży Misjonarzy kameralne wnętrza urbanistyczne, ale była świątyni tak „obudowana” byłaby zamknięta na tereny ją otaczające. Można zrozumieć intencje poznańskiego architekta – to niewątpliwie on projektowałby założenie.

Jak ważny był problem rozwiązania terenu wokół powstającego kościoła, pokazuje wystosowane do Towarzystwa Urbanistów Polskich pismo z listopada 1930 roku, przesłane do Warszawy przez inż. B. Raczkowskiego. Pisał on w nim tak: *Magistrat m. Bydgoszczy ma zamiar przystąpić do uregulowania i zabudowy placu przed budującym się obecnie kościołem ks. Misjonarzy. Chcąc przed ustaleniem ostatecznego projektu zasięgnąć fachowej opinii przesyłam w załączeniu odnośne projekty w 3-ech alternatywach [chodzi zapewne o plany B. Raczkowskiego i A. Ballenstaedta, kto był autorem trzeciej koncepcji, nie wiadomo, może S. Filipkowski?] i szkic orientacyjny*

¹⁹ J.w., plan A. Ballenstaedta z 25 maja 1930 roku.

z uprzejmą prośbą o krótkie wypowiedzenie się która z tych alternatyw nadawałaby się do realizacji. (...) Plac ma mieć po części charakter reprezentacyjny. Położony jest w dzielnicy o charakterze willowym. Budynek ograniczający plac od północy, a połączony z kościołem jest już wybudowany. (...) Teren opada lekko ku południowi w kierunku ul. Ossolińskich [chodzi o ul. M. Piotrowskiego]. Ponieważ nie mamy odpowiednich funduszy na opłacenie honorarium za ekspertyzę, ewentualne wypowiedzenie się proszę uprzejmie traktować *honorowo*²⁰. Sprawy honorowe traktowano w przedwojennej Polsce bardzo poważnie, TUP nie pozostawiło więc prośby bez odpowiedzi. W marcu 1931 roku z ul. Koszykowej w stolicy na biurko Bogdana Raczkowskiego dostarczono list, w którym warszawscy koledzy po fachu zawarli rozliczne i wnikliwe uwagi oraz szkic terenu (il. 4), który wspólnie przeanalizowali. Zaproponowali inny kształt placu – miał to być zagłębiony w ziemi trapez wydłużony w osi północ-południe, z zejściem po schodach od elewacji frontowej kościoła. Warszawscy planiści zachowali zabudowę po obu stronach placu, odrzucili tę w bezpośrednim sąsiedztwie świątyni. W uwagach napisali: *Zwężenie ścian placu daje szerszy widok na kościół, podkreśla silnie oś al. Ossolińskich, oraz kierunki ulic skośnych, pozatem umożliwia uzyskanie bardziej zamkniętego charakteru placu /zwężenie w niższej części placu gubi wrażenie uciekania ścian/, co podkreśla jeszcze obniżenie części środkowej placu, wskazane również ze względów użytkowych placu. Wysokość obudowania [placu] powinna być równa wysokości istniejącego już budynku przy kościele ks. Misjonarzy [skrzydła klasztoru]*²¹. Plan z objaśnieniami został przez B. Raczkowskiego wysłany do Księża Misjonarzy do konsultacji z prośbą o szybką odpowiedź: *Odpowiedzi oczekuję najdalej do 15 kwietnia b.r. gdyż po tym terminie przedłożę Magistratowi plan do zatwierdzenia*²². Księża Misjonarze w piśmie zwrotnym nie ustosunkowali się do przesłanych im planów, za to poprosili Magistrat Bydgoszczy o: *bezpłatne odstąpienie na własność Zgromadzenia XX. Misjonarzy dwóch realności miejskich mianowicie: 1/plac narożny przy ul. Markwarta i Al. Ossolińskich 2/plac narożny przy ul. XX. Misjonarzy i nowoprojektowanej ulicy ciąg dalszy ulicy Markwarta [ob. ul. ks. L. Sieńki]. Obydwa place wykorzystane będą pod budowę domów na cele religijne i oświatowo-społeczne jako położone naprzeciw Kościoła i Zakładu Naukowego XX. Misjonarzy*²³. Na posiedzeniu Rady Miasta we wrześniu 1931 roku podjęto uchwałę realizacji planu zaproponowanego przez warszawskich planistów. Ich rozwiązanie placu okazało się najszcześniejsze.

²⁰ J.w., pismo B. Raczkowskiego do Towarzystwa Urbanistów Polskich z 27 listopada 1930 r.

²¹ J.w., pismo TUP w Warszawie do inż. B. Raczkowskiego z 3 marca 1931 r.

²² J.w., pismo B. Raczkowskiego do Zakładu Księża Misjonarzy do Domu Generalnego w Krakowie z 11 marca 1931 r.

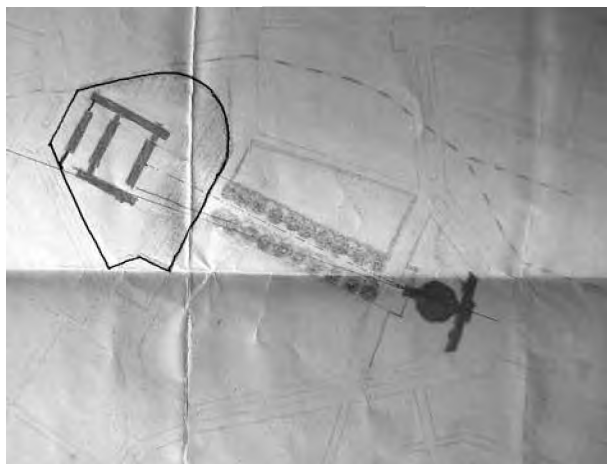
²³ J.w., pismo Księża Misjonarzy do Magistratu Miasta Bydgoszczy z 30 kwietnia 1931 r.

5. Fotografia przedstawiająca „wizję” zabudowy południowej pierzei ul. M. Kopernika (wrzesień 1931 r.), ze zbiorów Archiwum Państwowego w Bydgoszczy

fotografię – dziś nazwalibyśmy ją wizualizacją planowanej zabudowy. Choć nie doczekała się realizacji, pokazuje jak wyglądałoby rozwiązanie alei prowadzącej od ul. Słowackiego przez ul. M. Kopernika aż do kościoła pw. św. Wincentego à Paulo (il. 5)²⁴.

W 1934 roku inż. arch. Piotr Seidel, zatrudniony w Wydziale Budownictwa Magistratu Bydgoszczy, na nowo podjął się zadania zaprojektowania terenów przylegających do świątyni. Skupił się szczególnie na obszarze przylegającym

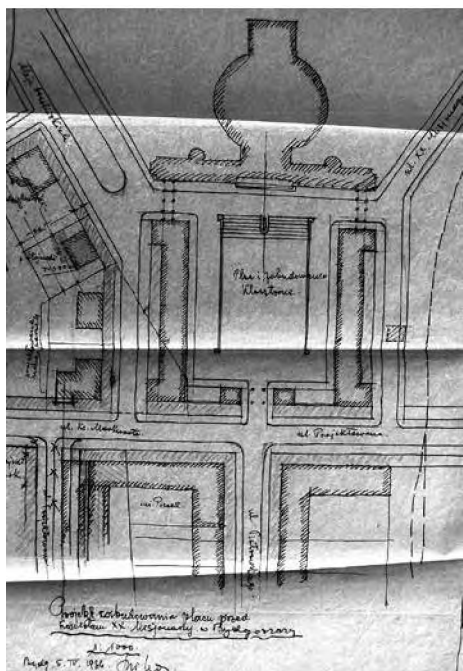
6. Szkic alei prowadzącej do kościoła od strony północnej autorstwa Piotra Seidla (sierpień 1934 r.)

Na tym samym spotkaniu w ratuszu postanowiono przekazać pod zabudowę mieszkalną grunt u zbiegu ulic K. Libelta i J. Słowackiego Zakładowi Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych w Poznaniu. Jak zapisano w protokole: *Budowla ma być wybitnie estetyczna, a projekt przedłożony Magistratowi do zaakceptowania.* Do zaleceń dołożono fotografię

Do zaleceń dołożono fotografię do obiektu sakralnego od północy (il. 6). Szkicowi towarzyszył szczegółowy opis, w którym między innymi czytamy: *Okolica Kościoła XX. Misjonarzy, jako budowli w przyszłości po wzniesieniu wysokiej kopuły niewątpliwie charakterystycznej dla całej sylwetki miasta, powinna być rozplanowana w sposób celowy, odpowiadający architektonicznemu*

²⁴ J.w., dwie fotografie dołączone do protokołu posiedzenia Rady Miejskiej z 17 września 1931 r.

znaczeniu kościoła. W tym celu należałoby koniecznie rozwiązać i uporządkować pod względem urbanistycznym otoczenie kościoła i to przez: a/ukształtowanie placu przed kościołem, b/utworzenie szerokiej alei spacerowej na przedłużeniu głównej osi kościoła od ul. Kopernika [ob. ul. K. Szymanowskiego] do ul. Chodkiewicza. Aleja taka niezabudowana po bokach lecz obsadzona szpalerem drzew otoczona zielenią płaską, dałaby szeroki otwarty widok na kościół stanowiący jej cel końcowy i perspektywiczne zamknięcie. Aleja ta nie miałaby przy tym większego znaczenia dla komunikacji kołowej. Głównym jej zadaniem byłoby podkreślenie znaczenia kościoła jako budowli ważnej i monumentalnej. (...) Ulica Piotrowskiego /dawniej Ossolińskich/ dość wąska i silnie zadrzewiona, pozwala na oglądanie tylko fragmentu głównego wejścia. Piotr Seidel zauważał w tej koncepcji tylko jeden minus: Projektowana aleja miałaby przechodzić przez plac na którym ma być wybudowane gimnazjum niemieckie [ob. budynki należące do Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy przy ul. K. Chodkiewicza].

7. Projekt zagospodarowania terenu wokół kościoła, autor nieznan (kwiecień 1934 r.)

Gimnazjum to można bez większych trudności usytuować obok alei przechodząc zabudowania nieco dalej w kierunku wschodnim²⁵. Niestety, „przesunięcie” tak proste na szkicu, w praktyce okazało się jednak zadaniem niewykonalnym, chociaż plan P. Seidla zaakceptowano i polecono rozpocząć pertraktacje z właścicielami gruntów pod zabudowę gimnazjum o ich zmodyfikowanie²⁶.

Nadzieje na stworzenie spacerowej alei prowadzącej do świątyni od północy rozwiały się w listopadzie 1934 roku: *Magistrat uchwała wobec trudności formalnych (...) z planów zrezygnować i przyjąć do wykonania plan omówiony na konferencji w Urzędzie Wojewódzkim [w Poznaniu], dający możliwość w zależności od potrzeb, które wynikną w przyszłości, przepro-*

²⁵ J.w., pismo P. Seidla do Zarządu Miejskiego w Bydgoszczy dot. rozplanowania otoczenia Kościoła XX. Misjonarzy z 22 sierpnia 1934 r.

²⁶ J.w., uchwała Magistratu z 27 sierpnia 1934 r.

wadzenia zarówno ulicy przez ogród botaniczny jak też alei naprzeciw kościoła²⁷. Projekt z 1934 roku, nieznanego autora (il. 7), przywracał placowi przed świątynią obrys prostokąta, ale zmniejszał go, obudowując od strony wschodniej, zachodniej i południowej zabudowaniami klasztorными. Tak jak plan A. Ballenstaedta zamykał bryłę kościoła skrzydłami, tak w tym przypadku zamknięto plac. Na jego obniżoną w stosunku do ulic płytę prowadziłyby wąskie prześwity wytyczone w osi ul. M. Piotrowskiego i od wschodu i zachodu przy elewacji głównej kościoła²⁸. Jeszcze na początku 1939 roku na parceli po zachodniej stronie placu przed świątynią stanąć miał budynek mieszkalny Ubezpieczalni Społecznej, którego wysokość: *winna być dostosowana do wysokości istniejącego budynku [przeciwnieży narożnik u zbiegu ulic R. Markwarta i M. Piotrowskiego]*²⁹. Planowany budynek wzniesiono już po zakończeniu II wojny światowej. Przedstawione w artykule plany i koncepcje nie zostały zrealizowane. Dzisiejsze ukształtowanie przestrzeni wokół bazyliki to wypadkowa koncepcji sprzed 1939 roku i planistów powojennych. Zachowane projekty i szkice pokazują, z jaką uwagą podchodzono w okresie międzywojennym do problemów urbanistycznych, zasięgano rad, dyskutowano, wypracowywano rozwiązania. Obszar tak niewielki z punktu widzenia całego miasta był obiektem troski i dbałości o to, aby stanowił harmonijnie wpisany w tkankę urbanistyczną element pasujący do większej układanki, jaką była i jest Bydgoszcz.

Surroundings of the Church of Mission Priests – from the history of Bydgoszcz urbanplanning 1920-1939

Summary

Key words:

urban planning, church architecture, Church of Mission Priests, Bydgoszcz

In the inter-war period, the monumental Church of St Vincent de Paul was erected in Ossolińskich Avenue. The area around the church was the subject of searching planning analyses. Starting from 1927, the following projects were created: by B. Raczkowski (in 1930), A. Ballenstaedt (1930), joint project of members of the TUP Society of Polish Town Planners in Warsaw (1931), and Piotr Seidel (1934). These projects took into consideration the layout of the square in front of the church front facade, the pavement layout, the buildings in the square

²⁷ J.w., uchwała Magistratu z 12 listopada 1934 r.

²⁸ J.w., plan z 5 kwietnia 1934 r.

²⁹ APB, Ak.m.B. 1920-39, sygn. 4269, Sprzedaż parcel budowlanych Ubezpieczalni Społecznej przy placu XX. Misjonarzy.

from the eastern and western sides, as well as the buildings in the immediate neighbourhood of the Mission Priests' complex. The view axes, green areas, and height of planned buildings were included as well. The article is an analysis and comparison of different ideas of architects and urban planners from the period of the Second Republic of Poland. The present-day shape of the space around the basilica is the result of ideas from before 1939 and of post-war planners.

Die Umgebung der Kirche der Missionspater – aus der Geschichte der Stadtplanung in Bydgoszcz in den Jahren 1920-1939

Zusammenfassung

Schlüsselbegriffe:

Stadtplanung, Kirchenarchitektur, Kirche der Missionspater, Bydgoszcz

In der Zwischenkriegszeit wurde an der Ossolińskich Allee die monumentale St.-Vinzenz-von-Paul-Kirche errichtet. Das Gelände um das Gotteshaus herum war Gegenstand umfassender Planungsarbeiten. Seit 1927 entstanden Planungskonzepte von B. Raczkowski (1930), A. Ballenstaedt (1930), ein gemeinsamer Entwurf der Mitglieder der Towarzystwo Urbanistów Polskich (deutsch: Verein Polnischer Stadtplaner) in Warszawa (1931) und Piotr Seidel (1934). Berücksichtigt wurden dort die Gestaltung des Platzes vor der Vorderfassade des Gotteshauses, die Plattenanordnung, die Bebauung am Platz an der Ost- und Westseite sowie die Bebauung in der direkten Umgebung der Anlage der Missionspater. Die Aussichtsachsen, Grünflächen, die Höhe der geplanten Bebauung wurden ebenfalls nicht vergessen. Im Artikel wurden verschiedene Ideen der Architekten und Stadtplaner aus der Zeit der II. Republik Polen analysiert und verglichen. Die heutige Raumgestaltung um die Basilika ist das Ergebnis der Konzepte vor 1939 und der Stadtplaner aus der Nachkriegszeit.